

УДК 339.13

DOI: 10.30977/ЕТК.2225-2304.2022.40.53

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЇЇ РЕГІОНІВ

КУДРЯВЦЕВА О. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, вул. Я. Мудрого, 25, м. Харків, Україна, 61002.

E-mail: KseniaKydr@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6488-1941

***Анотація.** В роботі виявлено ряд глибоких проблем, пов'язаних із недооцінкою регіональної конкурентоспроможності. Перша, фундаментальна обставина полягає у тому, що уряд зазвичай керується міркуваннями вищого ідеологічного порядку – як зміцнення обороноздатності чи зростання життєвого рівня громадян, отже для політиків конкурентоспроможність є не самоціль, а підлеглий засіб, нехай і важливий. Політичні цілі уряду можуть досягатися й іншими засобами. Друга обставина пов'язана з цілим блоком технічних складнощів. Конкурентоспроможність – явище комплексне і з цього важко піддається не тільки прямому регулюванню, а й формалізації. Зрештою, третя обставина пов'язана із самим порядком функціонування держави. В роботі також виділено і обґрунтовано три варіанти, які пропонує світова практика у вирішенні протиріч між просторовою організацією економіки та адміністративно-політичним устроєм. Виявлено проблему розмежування повноважень по «вертикалі» між центральними, регіональними та місцевими органами влади. Запропоновано перелік завдань, які необхідно вирішувати центральним органам влади у сфері підвищення регіональної конкурентоспроможності, а також розглянуто варіанти економічної політики які може реалізувати уряд по цим напрямкам. Це обумовило більшу детально проаналізувати вплив держави на конкурентоспроможність регіону, та запропонувати відповідну методіку яка складається з шості етапів. На першому етапі проводиться загальна оцінка конкурентоспроможності країни та конкретного регіону – визначаються галузі спеціалізації, тип конкурентної стратегії, основні детермінанти конкурентоспроможності. Далі досліджуються цілі регіональної політики держави за весь вибраний період часу; виділяються основні «поворотні точки», коли політика зазнавала суттєвого перегляду. Потім на основі проведеної періодизації досліджуються період за періодом, та проводиться оцінка ефективності державної політики з погляду її впливу на регіональну конкурентоспроможність. На основі проведеного дослідження та аналізу сучасних тенденцій в економіці та політиці, визначаються перспективні проблеми регіональної конкурентоспроможності та завдання держави, що впливають звідси. Отримані результати аналізуються з погляду інтересів держави та її регіонів.*

Після цього в роботі розглянуто та проаналізовано два підходи до кількісної оцінки конкурентоспроможності. Даний аналіз дав змогу зробити висновок, що жоден із наведених показників, взятий окремо, не описує всієї повноти картини. Тому при аналізі вони повинні використовуватися спільно, доповнюючи та уточнюючи один одного.

Ключові слова: держава, регіон, конкурентоспроможність, міжнародна конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Сучасне століття відрізняється різким зростом міжнародної конкуренції, а також ускладненням її характеру

та розширенням сфери дії. До конкурентної боротьби залучаються не лише окремі товари або компанії-товаровиробники, а й технології, методи менеджменту, споживчі стандарти, національні економічні потенціали. В останнє десятиліття ця тенденція була потужно підстебнута процесом глобалізації, що постійно розгортається.

В результаті, на світовій арені дедалі рел'єфніше проявляють себе нетрадиційні суб'єкти конкуренції, у тому числі території - міждержавні угруповання, окремі країни та субнаціональні (що становлять частину країни) регіони. Здатність територій досягати успіху в конкурентній боротьбі стає все більш пріоритетним завданням для їхнього політичного керівництва.

Однак, незважаючи на загально визнану значимість цієї проблеми, у світі ще не вироблено чітких рецептів державної політики, яка б дозволяла територіям (зокрема, регіонам) досягти посилення своїх конкурентних позицій. У результаті, навіть у багатих країнах Західної Європи та Північної Америки зберігаються великі депресивні зони, що страждають від хронічного безробіття та застою виробництва.

Ще гостріше ці проблеми стоять перед сучасною Україною, з її високою зовнішньоекономічною активністю, потужними міжрегіональними відмінностями і міжрегіональними відносинами, і не цілком стійкими, їх суб'єктами. Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, проведена останнім десятиліттям, вилася в прискорену і часто неосмислену інтеграцію національної економіки у світове господарство. Українські регіони зіткнулися з необхідністю терміново формувати стратегії пристосування до нових умов, і в багатьох випадках не досягли успіху. Симптоми даної проблеми є глибоке падіння виробництва, витік капіталу з України, що продовжується, процвітання одних регіонів на тлі застою та кризи в інших. Тому питання розробки загальних підходів до аналізу впливу держави на розвиток регіональної конкурентоспроможності на міжнародному рівні є досить актуальним на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить широку інформаційну базу з питань управління регіональною конкурентоспроможністю склали і вітчизняні науковці, такі як: З.В. Герасимчук [1], Т.І. Гончарук [2], Ю.Г. Козак [3], О.А. Єрмакова [4], О.І. Драган [5], та ін., які провели багатогранні і обґрунтовані теоретичні та практичні дослідження в галузі розвитку регіональної економіки та підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Проблемам міжнародної конкурентоспроможності присвячені роботи таких зарубіжних науковців як: М. Портер [7], Дж.Х. Даннинг [8], Дж.М. Николас [9], Дж.Б. Барні [10], В.С. Хестерлі [10], Дж.Г. Фоджа [11] та ін., якими було досить розгорнуто досліджено поняття конкурентоспроможності регіонів та їх суб'єктів господарювання, а також проаналізовано чинники які здійснюють суттєвий вплив на її підтримку та формування. Крім того, в їх працях значну увагу приділено методології визначення рівня конкурентоспроможності регіону на міжнародному рівні.

Однак, слід зазначити, що міжнародна конкурентоспроможність є досить динамічним питанням і, відповідно, потребує постійного моніторингу та загального цілісного підходу задля попередження та вирішення проблем подальшого її підвищення, особливо в умовах мінливого міжнародного середовища.

Невирішені складові загальної проблеми. Конкурентоспроможність територій, як і раніше, належить до найбільш дискусійних категорій економічної науки. У світі не вироблено єдиного визначення чи навіть розуміння суті цього феномена, немає загальноприйнятих критеріїв його оцінки.

Ще складніша ситуація з практичними рекомендаціями для держави, які розходяться кардинально – від лібералізму до націоналізації. На нашу думку, тут відбивається і об'єктивна складність проблеми, і суб'єктивний фактор: у світі йде гостра, вкрай політизована дискусія про оптимальну роль держави в сучасній економіці, про переваги та недоліки «американської», «азіатської», «скандинавської» та інших моделей. Ідеологічні ставки у цій суперечці надто великі, щоб у ній могла народитися істина.

Конкретно-економічні роботи, присвячені проблемам конкурентоспроможності окремих регіонів набагато менш політизовані, але розрізнені. У них не простежується єдиної загальноприйнятої методики аналізу, і географічне охоплення проведених досліджень далеко ще не вичерпане. Тому розробка загальних положень, та методу аналізу впливу держави на підвищення міжнародної конкурентоспроможності її регіонів представляється актуальним на сьогоднішній день.

Формування цілей статті. Проведення аналізу глибинних проблем пов'язаних із недооцінкою державного управління конкурентоспроможністю регіонів як у внутрішньому середовищі, так і на

міжнародній арені. На базі проведеного аналізу запропонувати методичку аналізу впливу держави на міжнародну регіональну конкурентоспроможність із розглядом її кількісної оцінки.

Виклад основного матеріалу. По мірі того, як регіони залучаються до міжнародної торгівлі, підвищення їх конкурентоспроможності стає все більш важливим завданням для органів державної влади як на національному, так і на регіональному рівнях. У загальному вигляді це завдання можна сформулювати в такий спосіб.

Конкурентні переваги компаній являють собою мобільні активи, а конкурентні переваги територій – активи немобільні.

Держава відповідає за створення сприятливих умов розвитку і для фірм, і для регіонів своєї країни. Тому в епоху глобалізації воно покликане, з одного боку, забезпечувати своїм компаніям вигідні умови доступу на світові ринки, а з іншого – сприяти розвитку конкурентних немобільних переваг своєї території (і країни, і окремих її частин).

Якщо держава, діє в дусі зовнішньоекономічної політики, заохочує мобільність капіталу, але не зміцнює «національної бази», вона ризикує знекровити країну. Національні капітал, технології, «знання», здобувши свободу пересування, скористаються нею для того, щоб залишити країну чи окремі її регіони.

Таким чином, лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, навіть з теоретичної точки зору, не тільки не скасовує регулюючої ролі держави, а й, навпаки, висуває до неї нові вимоги. Наголошуючи на важливості цієї обставини і для довгострокових, і для поточних політичних інтересів, проф. Даннінг пише: «Незважаючи на процеси дерегулювання та лібералізації безлічі ринків, уряди покликані надавати все більший вплив на створення та використання немобільних активів, що мають критично важливе значення для економічного процвітання відповідних виборців» [8].

Завданням держави є створення умови для формування таких регіональних кластерів, які б дозволяли забезпечити найбільшу продуктивність і окремих регіонів, і національної економіки в цілому.

Але подібна постановка проблеми має надто загальний характер. Її конкретизація виявляє низку складних, неочевидних моментів.

Незважаючи на загальне зростання уваги до регіональних проблем, економічне розшарування між державами продовжується,

і, навіть у багатих країнах зберігаються великі депресивні території. Досить згадати Південь Італії, райони вуглевидобутку у США та Бельгії чи «нові східні землі» Німеччини, де, незважаючи на масовані вкладення з державного бюджету, економічне становище залишається недостатнім. Ці приклади показують, що не завжди зусилля держави виявляються успішними.

Звичайно, у ряді випадків це може пояснюватись недооцінкою регіональної конкурентоспроможності або недостатньою науковою розробленістю теми. Однак змістовний аналіз дозволяє виділити кілька більш глибоких проблем.

Перша, фундаментальна обставина полягає у тому, що уряд зазвичай керується міркуваннями вищого ідеологічного порядку – як зміцнення обороноздатності чи зростання життєвого рівня громадян. Уряд проводитиме економічну політику, основними цілями якої є загальна зайнятість, зростання виробництва, подальший розвиток добробуту суспільства, справедливий розподіл благ та сталий розвиток. Сильна і конкурентоспроможна економіка – передумова досягнення намічених цілей.

Таким чином, для політиків конкурентоспроможність є не самоціль, а підлеглий засіб, нехай і важливий. Політичні цілі уряду можуть досягатися й іншими засобами. Робота з підвищення національної конкурентоспроможності потребує десятиліть, а політикам потрібен нехай короткостроковий і негайний, але результат.

Це ствердження є ще більш вірним стосовно не тільки країни в цілому, а й окремого регіону, розвиток якого завжди розглядається в ширшому загальнонаціональному контексті. Наприклад, заселеність регіону може підтримуватися лише трансфертами з центру, без підняття регіональної економіки.

Друга обставина пов'язана з цілим блоком технічних складнощів. Конкурентоспроможність – явище комплексне і з цього важко піддається не тільки прямому регулюванню, а й формалізації.

Проте багато дій уряду, безумовно, відображаються і на конкурентних позиціях регіонів. Для цілей даної роботи найбільшу важливість мають три напрями політики – зовнішньоекономічний, регіональний та структурний.

Регіональна політика впливає на темпи розвитку окремих частин країни, сприяє створенню регіонах нових виробництв чи

додаткового попиту (через держзамовлення), підвищує чи знижує факторні витрати виробників через диференційовані ставки оподаткування тощо. Засобами зовнішньоекономічної політики (включаючи економічну дипломатію) уряд може, наприклад, більшою чи меншою мірою «відкривати» регіони для міжнародної конкуренції, стимулювати експорт товарів та капіталу з них, залучати чи обмежувати іноземні інвестиції тощо. Нарешті, структурна політика – визначення міжгалузевих пропорцій, стимулювання пріоритетних виробництв – безпосередньо спрямована на створення нових конкурентоспроможних галузей.

Узгоджувати дії на зазначених трьох напрямках між собою об'єктивно складно, оскільки вони тісно взаємопов'язані, особливо в умовах відкритої економіки. Так, локальні зовнішньоторговельні та інвестиційні пільги вільним економічним зонам можна з повним правом віднести до заходів і регіональної, і зовнішньоекономічної політики. Протекціоністський захист окремих галузей (наприклад, чорної металургії США) входить до арсеналу і зовнішньоекономічної, і структурної політики.

Структурна і регіональна політики тісно взаємопов'язані і утворюють порочне коло, що важко розривається. Річ у тім, що регіони різняться за забезпеченістю природними та людськими ресурсами, кліматичним умовам, віддаленості від ринків тощо. Різні виробництва, своєю чергою, тяжіють одне – до джерел сировини, інше – до кваліфікованих кадрів, третє – до споживача готової продукції. Таким чином, заходи структурної політики можуть сприяти розвитку тих регіонів, де для цієї галузі є найкращі передумови і, навпаки, прирікати інші регіони відставання.

Зазначимо, що згадана діалектична суперечність між структурною та регіональною політикою активно проявляється і в державному механізмі. За своєю природою структурна політика орієнтована питанням «Які галузі розвивати країни»? Регіональна ж політика, навпаки, органічно випливає із потреб окремих місцевостей. Тому головними ініціаторами структурної політики виступають центральні державні органи, а регіональної – влади на місцях.

Зрештою, третя обставина пов'язана із самим порядком функціонування держави. Говорячи в цьому контексті про центральні органи влади, дослідники та політики зазвичай звертають

увагу на гнучкість та ефективність державного регулювання. В Україні наголос, як правило, робиться на проблемах кваліфікації держчиновників, бюрократизму, корупції та лобізму.

При переході ж із національного на «проміжний» регіональний рівень до цих проблем додаються ще дві об'єктивні організаційні труднощі.

Одна впливає з розбіжності кордонів економічних районів та адміністративних одиниць. Держава змушена у своїй діяльності вирішувати протиріччя між просторовою організацією економіки та адміністративно-політичним устроєм, відповідно до якого утворюються й органи влади.

Світова практика дала три варіанти:

- жорстка централізація всіх рішень у центрі;
- делегування широких повноважень регіональним органам влади з ефективною координацією їхньої діяльності «по горизонталі»;
- створення нових структур управління поверх адміністративних кордонів (таких, як Управління долини річки Теннесі в США).

Вибір конкретної форми залишається поза державою і, зазвичай, визначається не тільки економічною доцільністю, а й міркуваннями політичного характеру.

Інша проблема стосується розмежування повноважень «по вертикалі» – між центральними, регіональними та місцевими органами влади.

Інтереси влади на двох рівнях не можуть збігатися у всьому. Місцеві адміністрації прагнуть поліпшення власного економічного становища, а центральний уряд - підвищення ефективності національної економіки загалом. Для успішного функціонування обох рівнів влади потрібне ретельне узгодження регіональних та загальнонаціональних інтересів. У цьому зв'язку, уточнимо співвідношення конкурентоспроможності регіону та конкурентоспроможності країни.

Досить часто висловлюється думка, що підвищення першої чи не автоматично означає зростання другої.

Економіка країни, справді, може бути конкурентоспроможною лише у випадку, якщо конкурентоспроможна хоча б якась критична

більшість її регіонів. Однак тут, на нашу думку, потрібні деякі застереження, тому що абсолютизація такого підходу неприпустимо спрощує картину.

Проблема полягає в тому, що регіони однієї країни об'єктивно конкурують не лише із зарубіжними регіонами, а й між собою – як на зовнішньому, так і внутрішньому ринку. У середині єдиної країни кожна дія, що змінює структуру та пропорції політичних, соціальних, економічних та інших відносин на користь однієї з територіальних одиниць, автоматично змінює їх (і часто, на жаль, у гірший бік) для інших.

Ця дилема – приватний прояв глибинних протиріч регіональної політики: між частиною і цілим, між частинами цілого та між сукупністю частин і цілим. І подібні протиріччя не можуть, за законами діалектики, вирішуватись шляхом принесення одного в жертву іншому. Якщо регіон прагнучим покращити власний добробут за будь-яку ціну, то він цілком може завдати шкоди інтересам і своїх сусідів, і країни загалом.

Насправді регіон може бути просто поставлений в особливе положення (наприклад, отримати підвищені трансферти або особливі податкові пільги) через політичні міркування. Так сталося, наприклад, із Квебеком після його відмови затвердити першу національну Конституцію Канади 1982 року.

Економічно, такий підхід невиправданий вже через те, що стартові умови різних регіонів суттєво відрізняються один від одного, причому нерідко не з вини самих регіонів та їх мешканців. При цьому «непривілейованим» суб'єктам господарювання країни підвищити свою конкурентоспроможність виявиться подвійно складно, бо доводиться долати об'єктивно жорсткіші умови конкуренції – не лише природні, а й політично задані.

У той же час, неправомірною є й інша крайність: абсолютизувати загальнонаціональні інтереси на шкоду іншим, зокрема регіональним. Справа в тому, що центральний уряд також може цілком усвідомлено діяти на шкоду інтересам регіону, по суті жертвуючи їм заради інших цілей. Наприклад, зовнішньоторговельна лібералізація, навіть вигідна для національної економіки в цілому, може болісно вдарити по окремій галузі, підприємства якої мають містоутворюючий характер.

Ще один варіант – конкурентоспроможність регіону може зрости, але за участю уряду налагоджується нееквівалентний міжрайонний обмін, і отримуваний ним додатковий прибуток вилучатиметься на користь інших частин країни. Щоправда, і цей процес у певному сенсі можна звести до проблеми конкурентоспроможності – адже регіони конкурують між собою та за вплив на центральну владу, за частку загальнонаціонального «пирога». Але нас, однак, цікавить саме їхня міжнародна економічна конкурентоспроможність, а не потенціал внутрішньополітичного лобізму. Тому ми вважаємо вірним наступне трактування.

Конкурентоспроможність країни визначається наявністю у ній достатньої кількості конкурентоспроможних регіонів — але при тому розумінні, що їхня конкурентоспроможність не досягається виключно шляхом надання односторонніх, економічно необґрунтованих пільг.

У світі вищевикладеного завдання центральних органів держави у сфері регіональної конкурентоспроможності – створити умови, щоб її підвищення стало «грою з ненульовою сумою», за якої регіони покращують своє становище не за рахунок, а на благо інших регіонів та країни в цілому. З цією метою держава покликана вирішувати, зокрема, такі завдання:

- забезпечення єдності економічного, правового, валютного простору країни, заохочення міжрегіональних господарських зв'язків;
- заохочення справедливої конкуренції товаровиробників, у тому числі розташованих у різних регіонах;
- вироблення та реалізація регіональної, структурної, зовнішньоторговельної, валютної, фінансової політики;
- стимулювання експорту, створення для національних компаній сприятливих умов роботи на глобалізованому ринку;
- зміцнення загальнонаціональних детермінант конкурентоспроможності (політика в галузі науки та освіти, природоохоронні вимоги, стандартизація, розвідка корисних копалин тощо).

У цих напрямках уряд може реалізувати численні варіанти економічної політики. Проте прийнято вважати (хоча теоретично не доведено), що для процвітання нації в сучасних умовах необхідно дотримуватися жорсткого об'єднання лібералістських правил – так зва-

ного «золотого корсета». Він, зокрема, передбачає безумовний пріоритет приватного сектору, боротьбу з інфляцією шляхом стримування грошової маси та скорочення бюджетних видатків, усіляке зняття зовнішньоторговельних та інвестиційних обмежень, приватизацію держвласності, скасування монополій тощо. Ці рецепти економічної політики, зафіксовані у відомому «вашингтонському консенсусі», які наполегливо проповідують експерти МВФ, відштовхуються від практики та панівних теоретичних підходів США – головного ідейного натхненника лібералістської глобалізації.

Орієнтований насамперед на макроекономічну політику «золотий корсет» має до регіонів опосередковане відношення. Багато важливих параметрів конкурентоспроможності, які на рівні країни можуть повністю або частково регулюватися урядом, для регіону виступають як зовнішні, неконтрольовані фактори. Це, наприклад, облікова ставка центрального банку, темпи інфляції, обмінний курс національної валюти, ставки мит, інвестиційний та імміграційний режими тощо.

Відповідно завдання регіональних органів держави – забезпечення конкурентоспроможності регіону в заданих умовах. Це творча місія, вона вимагає застосовувати загальні принципи підвищення регіональної конкурентоспроможності відповідно до потреб цього конкретного регіону, з його унікальними природними та соціально-економічними характеристиками. Неможливо виділити якусь єдину модель інтернаціоналізації, яка застосовується до будь-яких територіальних реалій. Справа в тому, що всі місцеві системи розвиваються по-своєму, причому тип їхнього зростання визначається структурними характеристиками регіональної економіки.

Хоча регіональна влада обмежена в можливостях і все суворіше затягується національними урядами в «золотий корсет», насправді у них залишається досить широкий політичний інструментарій. Це, наприклад, місцеве оподаткування, розробка регіональних програм економічного розвитку, розміщення регіональних замовлень, стимулювання (а інших випадках - стримування) міжрайонних і зовнішньоекономічних зв'язків, участь у міжнародних організаціях тощо. Крім того, регіони мають реальний потенціал впливу на рішення, що приймаються на національному рівні.

На підставі викладеного ми пропонуємо наступну методику

аналізу впливу держави на конкурентоспроможність регіону.

Попередньо проводяться вибір регіону та визначення часових рамок дослідження. Конкурентоспроможність регіону і більше країни – характеристика дуже інертна, тому аналіз має виконуватися досить тривалий період.

1. На першому етапі проводиться загальна оцінка конкурентоспроможності країни та конкретного регіону – визначаються галузі спеціалізації, тип конкурентної стратегії, основні детермінанти конкурентоспроможності. На цій же стадії вивчається механізм ухвалення рішень у країні, її політичні традиції.

Аналіз конкурентоспроможності регіону ведеться не тільки у порівнянні з середньосвітовими показниками, але, насамперед на фоні країни, з аналізом міжрегіональних відмінностей (у разі потреби уточнюються географічні рамки дослідження). Це дозволяє виявити специфічні потреби саме цього регіону та зрозуміти, наскільки їм відповідатимуть заходи, які вживаються на загальнонаціональному рівні.

Основними джерелами інформації на цій стадії служать статистичні дані та матеріали спеціальних досліджень.

2. Далі досліджуються цілі регіональної політики держави за весь вибраний період часу; виділяються основні «поворотні точки», коли політика зазнавала суттєвого перегляду. Ціль, як правило, відображає загальне ставлення влади до регіонів, тому її зміна – важлива тимчасова віха, яка служить критерієм для періодизації державної політики.

Слід також зазначити, що нова політична мета, як правило, не виникає раптово (якщо не йдеться про надзвичайні обставини). Вона поступово «визріває» протягом попереднього періоду і тим самим знаменує його досягнення або, навпаки, накопичення проблем, що потребують перегляду політики.

Найважливіші джерела інформації на цій стадії – офіційні урядові та парламентські документи, матеріали політичних партій та рухів.

3. Потім на основі проведеної періодизації досліджуються період за періодом за наступною схемою:

- загальні тенденції економічної політики, властиві для цього періоду (панівні теоретичні погляди, політична обстановка країни та світі, співвідношення сил центру та регіонів, найважливіші події

господарського життя тощо);

- ступінь відкритості країни та конкретного регіону для зовнішньої конкуренції та звідси – актуальність проблеми регіональної конкурентоспроможності;

- мета регіональної політики – наскільки ця мета відповідає завданням посилення конкурентних позицій країни та її регіонів;

- дії держави щодо лінії регіональної, структурної, зовнішньоекономічної політики, за іншими напрямками – наскільки взаємно узгоджені ці дії;

- досягнуті результати – як змінилася у цьому періоді конкурентоспроможність регіону, яку роль цьому зіграла держава, які внутрішньополітичні процеси воно викликало лише на рівні країни та регіону, як ці результати підготували ґрунт для подальшого перегляду політичних цілей;

- висновки за підсумками періоду – загальна спрямованість дій держави, яку роль них грали міркування регіональної конкурентоспроможності, наскільки ці дії узгоджувалися із заявленою політичною метою (послідовність та внутрішня несуперечність політики), чи була досягнута ця мета, і якою мірою (не) успіх викликаний саме діями уряду.

Очевидно, що наведена схема лише приблизна. Строго слідувати їй виходить далеко не завжди, оскільки в реальній політиці причини та наслідки часто змінюються місцями.

На цій стадії використовується широке коло джерел інформації: офіційні документи, включаючи нормативно-правові акти (викладають підходи держави, описують її дії), матеріали політичної опозиції та незалежних досліджень (дозволяють критично оцінити роботу уряду), мемуарну літературу, статистичні дані.

4. Проводиться оцінка ефективності державної політики з погляду її впливу на регіональну конкурентоспроможність. Ця оцінка покликана дати відповіді на такі питання:

- як змінювалася конкурентоспроможність регіону з часом?
- наскільки ці тенденції пояснюються діями уряду, чи змінювалася ефективність державного впливу зі зміною політичних цілей?
- чи міг результат бути іншим за інших рівних умов, але за іншої політики?

На цій же стадії при необхідності уточнюється методика аналізу

– критерії, схема причинно-наслідкових зв'язків та ін.

Для більшої об'єктивності висновків, досліджуваний регіон порівнюється з іншими регіонами цієї країни – встановлюється, чи було поглиблення чи, навпаки, стирання міжрегіональних відмінностей. Бажано також провести зіставлення з регіонами інших країн – наприклад, сусідніх, які мають подібні природно-кліматичні умови та структуру економіки.

Основним джерелом інформації є висновки за підсумками попередньої стадії дослідження, а також статистичні дані, оброблені математичними методами.

5. На основі проведеного дослідження та аналізу сучасних тенденцій в економіці та політиці, визначаються перспективні проблеми регіональної конкурентоспроможності та завдання держави, що впливають звідси. Проводиться оцінка, наскільки нинішні підходи уряду адекватні майбутнім завданням.

Крім зазначених джерел інформації, на цій стадії широко використовуються матеріали поточної преси та Інтернету.

6. Отримані результати аналізуються з погляду інтересів держави та її регіонів. Аналіз ведеться у двох площинах:

- у широкому сенсі: що у досвіді цієї країни і цього регіону може бути запозичено у практиці регіональної політики держави, яких помилок ми можемо уникнути;

- у вузькому сенсі: які безпосередні наслідки політика країни, що вивчається, може мати для наших інтересів (питання особливо актуальне, якщо досліджуваний регіон є важливим партнером або, навпаки, конкурентом для регіонів України).

Кількісна оцінка конкурентоспроможності. У роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників можна виділити два основні методи отримання узагальнених кількісних оцінок конкурентоспроможності.

Один метод за своєю логікою близький до міжкраїнних порівнянь, які щорічно проводяться за заявкою Світового економічного форуму. У цьому підході спочатку складається перелік параметрів конкурентоспроможності регіону: його ресурси, витрати НДДКР, ємність внутрішнього ринку країни і гострота конкуренції у ньому, інтенсивність зовнішніх зв'язків, ставки оподаткування, політична стабільність тощо. Потім країни, що порівнюються,

оцінюються за цими параметрами (кількісно або за допомогою експертних оцінок). Кожному параметру при цьому присвоюється свій ваговий коефіцієнт, і їхня загальна зважена сума дозволяє вивести сукупний показник конкурентоспроможності i -го регіону K_{1i} (формула 1):

$$K_{1i} = \sum_{j=1}^n b_j k_{ij}, \quad (1)$$

де k_{ij} – значення j -го параметру в i -ом регіоні;

b_j – ваговий коефіцієнт даного параметру;

n – загальна кількість параметрів.

Зіставляючи регіони за цим показником, можна їх ранжувати та скласти зведений рейтинг.

За аналогічними формулами, або шляхом експертних опитувань – визначаються кредитні рейтинги та рейтинги інвестиційної привабливості регіонів. Вони також можуть застосовуватися для порівняння конкурентоспроможності. Щоправда, такі зіставлення цілком коректні лише в межах однієї країни: за загальноприйнятими правилами, регіону не може присвоюватися рейтинг вищий, ніж рейтинг відповідної країни, що задає для ефективно працюючих регіонів штучну «стеля». Наприклад, Україна не може отримати кредитний рейтинг вище за загальноукраїнський, що не дозволяє безпосередньо порівнювати його з рейтингами інших світових столиць.

Інший спосіб, активно використаний (для порівняння лише на рівні держав) професором Майклом Портером, фактично виходить з розрахунку коефіцієнтів спеціалізації регіону (формула 2):

$$K_{2ij} = \frac{e_{ij}}{e_{cj}} : \frac{E_i}{E_c} = \frac{e_{ij}}{E_i} : \frac{e_{cj}}{E_c}, \quad (2)$$

де e_{ij} , e_{cj} – експорт відповідно i -го регіону і країни в цілому по j -ій товарній групі;

E_i , E_c – сукупний експорт відповідно регіону і країни.

Якщо $K_{2ij} > 1$, це означає, що частка i -го регіону в країновому або загальносвітовому експорті по j -ій товарній групі значно вища за середній показник по регіону (або, що математично те ж саме, частка даної товарної групи в експорті регіону значно вища, ніж у експорті країни загалом). Відповідно, можна дійти невтішного висновку, що

відповідна галузь більш конкурентоспроможна, ніж економіка регіону загалом.

Зручність даного показника - у цьому, що він легко обчислюється і є об'єктивним, тоді як відбір параметрів і присвоєння їм вагових коефіцієнтів під час обчислення першого показника мимоволі вносять у процес істотний елемент суб'єктивізму. Більш того, якщо до формули (1) включати, як роблять експерти ЗЕФ, 500 параметрів, то кожен з них у середньому отримує питому вагу лише 0,002 (тобто 0,2 %), що робить його вплив на сукупну оцінку мізерно малим.

На нашу думку, ці два підходи не виключають, але доповнюють один одного. Перший показник характеризує, передусім, потенціал регіону (наявність умов, які сприяють конкурентоспроможності), але не ефективність його використання. Цей показник є зіставленням регіонів між собою, що дуже важливо для великих транснаціональних інвесторів.

Другий показник, навпаки, відбиває реальне функціонування економіки регіону, але не пояснює за рахунок чого досягнуто такий результат (для цього проводиться додатковий аналіз). Порівнюються при цьому не регіони, а галузі всередині одного регіону, що важливо насамперед для економістів та політиків. Очевидно, жоден із наведених показників, взятий окремо, не описує всієї повноти картини. Тому при аналізі вони повинні використовуватися спільно, доповнюючи та уточнюючи один одного.

У той самий час, очевидно, що обидва показники, взяті порізно чи разом, не відбивають явища цілком. Регіональна конкурентоспроможність - порівняльна характеристика, яка залежить від безлічі факторів і непостійна у просторі та часі. З цієї причини вона не може бути адекватно відображена якоюсь інтегральною цифрою.

Нагадаємо, що кінцева мета конкурентоспроможності регіону – підвищення добробуту його мешканців. У зв'язку з цим, найважливішими критеріями оцінки конкурентоспроможності повинні бути саме показники рівня та якості життя в регіоні. Однак високий рівень добробуту, взятий сам собою, ще не говорить ні про ступінь залучення регіону до глобальної конкуренції, ні про методи, якими цей добробут досягнуто. Тому ці показники мають бути доповнені іншими, що описують власне економіку регіону. Зокрема, є важливим заува-

ження М. Портера про те, що сутність конкурентоспроможності - висока продуктивність використання факторів виробництва.

З цієї причини оцінка регіональної конкурентоспроможності вимагає порівняльного аналізу динаміки цілого ряду показників:

- глибина залучення регіону до міжнародної конкуренції;
- рівень та якість життя населення;
- продуктивність праці та рентабельність капіталу;
- забезпеченість регіону основними факторами виробництва;
- інвестиційна привабливість регіону та ін.

Динаміка цих показників досліджуваного регіону та якогось еталона дозволяє робити висновки про зростання чи, навпаки, зниження регіональної конкурентоспроможності. За стандарт видається виправданим взяти середній рівень у країні чи показники по подібним регіонам-конкурентам.

Особливо слід згадати про демографічні дані. Справа в тому, що робоча сила становить для регіонів одночасно і фактор конкурентоспроможності, і об'єкт конкуренції: регіони, що процвітають, притягують до себе кадри з депресивних (рис. 1). В результаті виникає свого роду спіраль, що саморозкручується, при якій зростання конкурентоспроможності регіону і зростання його людності взаємно посилюють один одного. Але у разі падіння конкурентоспроможності ця спіраль так само ефективно розкручується вниз оскільки від'їзд частини населення може стати причиною ще більшої бідності тих хто залишився, тим паче уїжджають, як правило, найбільш діяльні мешканці.

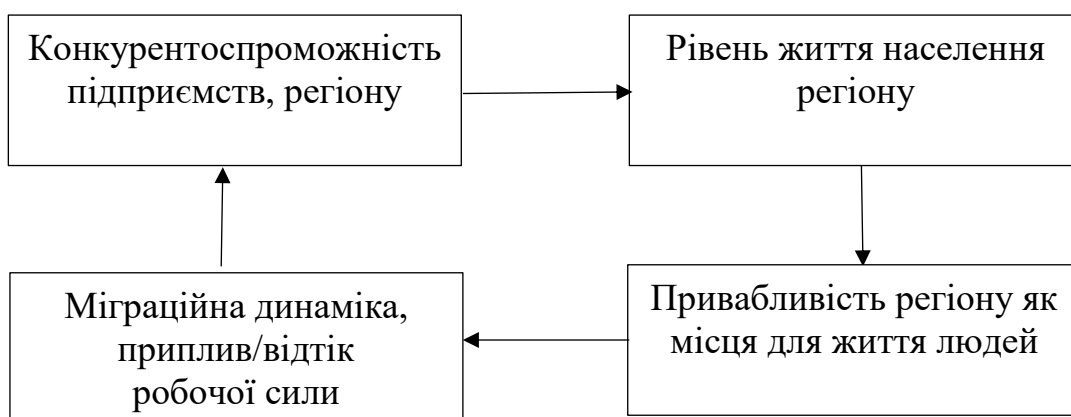

Рис. 1. Взаємозв'язок конкурентоспроможності і чисельності населення регіону

У зв'язку з цим, динаміка демографічних характеристик регіону, насамперед таких як загальна чисельність його населення та міграційне сальдо, може розглядатися як досить надійний індикатор тенденцій у конкурентоспроможності регіону, особливо при аналізі середньо- та довгострокових тенденцій (через інертність населення).

Переваги демографічної статистики порівняно, наприклад, з валовим регіональним продуктом полягають у її доступності, оперативності, низькому рівні похибок (її не спотворює, наприклад, наявність тіньового сектора економіки), а також високої деталізації.

Для загальної оцінки ефективності державної регіональної політики має сенс також застосовувати сукупні оцінки міжрегіональних відмінностей. Поглиблення таких відмінностей означає, що конкурентоспроможність регіонів змінюється нерівномірно.

Для ілюстрації міжрегіональних диспропорцій часто застосовується крива Лоуренса: регіони ранжуються в порядку зростання якогось показника, після чого складається графік цього показника з накопиченням (рис. 2). Цей графік (ламана лінія) і називається кривою Лоуренса.

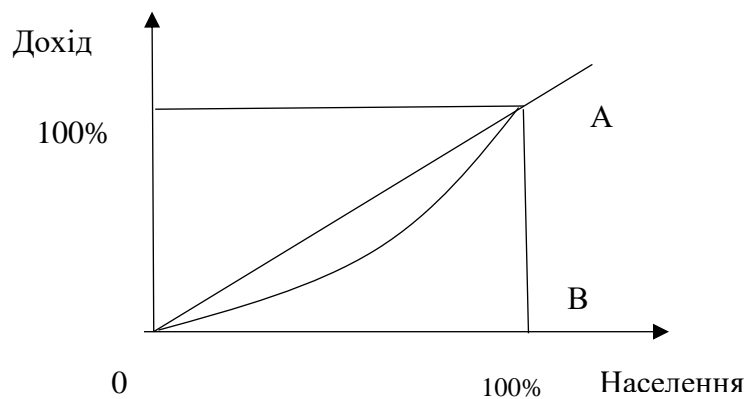

Рис. 2. Крива Лоуренса [6]

В ідеальному випадку, якби регіони не відрізнялися один від одного, то кожен із них вносив би рівний внесок у сумарну величину, і графік виглядав би як діагональна пряма ОА. Відповідно, чим більше від цієї прямої відхиляється фактична крива, тим більша нерівність між регіонами. Чисельною мірою нерівності виступає коефіцієнт Джіні, що дорівнює відношенню площ зафарбованого сектора та трикутника ОАВ (у відсотку). Він змінюється від 0 до 100

і що більше значення коефіцієнта Джині, то глибша нерівність. Цей показник нерідко застосовується для міжрегіональних порівнянь.

Аналогічну роль виконує коефіцієнт Тейла, в основу якого покладено ентропію (міра невизначеності) регіонального розподілу того чи іншого показника (формула 3):

$$T = \frac{\sum_{i=1}^n p_i \log p_i}{\log(1/n)}, \quad (3)$$

де p_i – доля i -го регіону в загальнонаціональному показнику;
 n – загальна кількість регіонів.

У чисельнику цієї формули стоїть формула ентропії (зазвичай застосовуються натуральні логарифми). Знаменник введено для того, щоб показник змінювався в межах від нуля (концентрація всієї економічної активності в одному регіоні) до одиниці (рівномірний розподіл по регіонах). Цей показник застосовувався і для аналізу міжнародної торгівлі, і для міжрегіональних зіставлень.

Необхідно зазначити, що розподіл, наприклад, валового продукту, експорту чи населення між регіонами ніколи не буває рівномірним. Тому основний практичний інтерес викликають не самі значення коефіцієнтів Джині чи Тейла, обчислені за певний рік, які динаміка за часом, що дозволяє визначити наростання чи, навпаки, стирання міжрегіональних відмінностей.

Висновки. Проведений в роботі аналіз проблем керування та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону з боку держави, дав підставу зробити висновок про те, що, по-перше, універсальні рецепти підвищення регіональної конкурентоспроможності відсутні; Існують лише деякі загальні принципи, та й то є загально-прийнятими. По-друге, реалізація цих принципів стосовно умов конкретного регіону ускладнена цілою низкою причин об'єктивного та суб'єктивного характеру. Це обумовило більш детально проаналізувати вплив держави на конкурентоспроможність регіону, та запропонувати відповідну методику яка складається з шості етапів. На першому етапі проводиться загальна оцінка конкурентоспроможності країни та конкретного регіону – визначаються галузі спеціалізації, тип конкурентної стратегії, основні детермінанти конкурентоспроможності. Далі досліджуються цілі регіональної політики держави за весь вибраний період часу;

виділяються основні «поворотні точки», коли політика зазнавала суттєвого перегляду. Потім на основі проведеної періодизації досліджуються період за періодом, та проводиться оцінка ефективності державної політики з погляду її впливу на регіональну конкурентоспроможність. На основі проведеного дослідження та аналізу сучасних тенденцій в економіці та політиці, визначаються перспективні проблеми регіональної конкурентоспроможності та завдання держави, що впливають звідси. Отримані результати аналізуються з погляду інтересів держави та її регіонів.

Після цього в роботі розглянуто та проаналізовано два підходи до кількісної оцінки конкурентоспроможності. Даний аналіз дав змогу зробити висновок, що жоден із наведених показників, взятий окремо, не описує всієї повноти картини. Тому при аналізі вони повинні використовуватися спільно, доповнюючи та уточнюючи один одного.

Література

1. Герасимчук З. В. Конкурентоспроможність: теорія, методологія, практика : Монографія. Луцьк : Надстир'я, 2011. 94 с.
2. Гончарук Т. І. Конкуренція і конкурентоспроможність: зміст і розвиток в перехідній економіці : монографія. Суми : ВВП Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2010. 81с.
3. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: підручник. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.
4. Єрмакова О.А. Інституційні важелі вдосконалення регіональної інноваційної політики України в контексті глобальних викликів : монографія. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2017. 394 с.
5. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія. Київ : ДАКККіМ, 2006. 160 с.
6. Архієрева С.І., Решетняк Н.Б. Курс економічної теорії : навч. посіб. Харків, 2007. 331 с.
7. Майкл Портер Конкурентна перевага. Як досягати стабільно високих результатів : підручник. Київ : «Наш формат», 2019. 624 с.
8. Dunning J.H. Multinational enterprises and the global economy. London, 1992.
9. Nicholas. J.M. Lean production for competitive advantage. A comprehensive guide to lean methods and management practices. 2-th ed. Taylor & Francis Group, LLC, 2018. 613 p.

10. Barney J.B., Hesterly W.S. Strategic Management and Competitive Advantage : Concept and cases. Global edition : 5-th edition. Boston, 2015. 594 p.
11. Di Foggia G. Energy-Efficient Products and Competitiveness in the Manufacturing Sector. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*. 2021. Vol. 7. Article № 33. P. 1-14.

References

1. Herasymchuk, Z. V. (2011). *Konkurentospromozhnist: teoriia, metodolohiia, praktyka, monohrafiia* [Competitiveness: theory, methodology, practice: monograph]. Lutsk, Nadstyria [in Ukraine].
2. Honcharuk, T. I. (2010). *Konkurentsiia i konkurentospromozhnist: zmist i rozvytok v perekhidnii ekonomitsi : monohrafiia* [Competition and competitiveness: content and development in a transition economy: monograph]. Sumy, VVP Mriia-1 LTD, UABS [in Ukraine].
3. Kozak, Yu. H. (2015) *Mizhnarodna ekonomika: pidruchnyk* [International Economy: a textbook]. Kyiv, TsUL [in Ukraine].
4. Iermakova, O.A. (2017) *Instytutsiini vazheli vdoskonalennia rehionalnoi innovatsiinoi polityky Ukrainy v konteksti hlobalnykh vyklykiv : monohrafiia* [Institutional levers for improvement of regional innovation policy of Ukraine in the context of global challenges: monograph]. Odesa, IPREED NANU [in Ukraine].
5. Drahan, O. I. (2006) *Upravliannia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv : teoretychni aspekty : monohrafiia* [Management of the competitiveness of enterprises: theoretical aspects: monograph]. Kyiv : DAKKKiM [in Ukraine].
6. Arkhiireva, S.I., Reshetniak, N.B. (2007). *Kurs ekonomichnoi teorii* [Course of economic theory]. Kharkiv [in Ukraine].
7. Porter, M. (2019). Konkurentna perevaha. Yak dosiahaty stabilno vysokykh rezultativ [Competitive advantage. How to achieve consistently high results]. Kyiv, «Nash foromat» [in Ukraine].
8. Dunning, J.H. (1992). *Multinational enterprises and the global economy*. London. [in English].
9. Nicholas, J.M. (2018) *Lean production for competitive advantage. A comprehensive guide to lean methods and management practices*. 2-th ed. Taylor & Francis Group, LLC [in English].
10. Barney, J. B., Hesterly, W. S. (2015) *Strategic Management and Competitive Advantage : Concept and cases*. Global edition : 5-th edition. Boston. [in English].
11. Di Foggia, G. (2021) *Energy-Efficient Products and Competitiveness in the Manufacturing Sector*. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*. 7, 33, 1-14. [in English].

INFLUENCE OF THE STATE ON THE INCREASE IN THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF ITS REGIONS

KUDRIAVTSEVA O., Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Highway and Road University, Ya. Mudrogo str., 25, Kharkiv, Ukraine, 61002.

E-mail: KseniaKydr@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6488-1941

***Abstract.** The work revealed a number of deep problems related to the underestimation of regional competitiveness. The first, fundamental circumstance is that the government is usually guided by considerations of a higher ideological order, such as strengthening defense capabilities or increasing the standard of living of citizens, so for politicians, competitiveness is not an end in itself, but a subordinate means, albeit an important one. The government's political goals can be achieved by other means. The second circumstance is related to a whole block of technical difficulties. Competitiveness is a complex phenomenon and therefore difficult not only to direct regulation, but also to formalization. After all, the third circumstance is related to the very order of state functioning. The work also highlights and substantiates three options offered by world practice in resolving contradictions between the spatial organization of the economy and the administrative-political system. The problem of separation of powers “vertically” between central, regional and local authorities was revealed. A list of tasks that must be solved by the central authorities in the field of increasing regional competitiveness is proposed, as well as the options for economic policy that can be implemented by the government in these areas are considered. This led to a more detailed analysis of the influence of the state on the competitiveness of the region, and proposition of an appropriate methodology consisting of six stages. At the first stage, a general assessment of the competitiveness of the country and a specific region is carried out – the areas of specialization, the type of competitive strategy, and the main determinants of competitiveness are established. Further, the goals of the state's regional policy for the entire selected time period are investigated; the main “turning points” are highlighted, when the policy underwent a significant revision. Then, on the basis of the carried out periodization, period by period is studied, and the effectiveness of state policy is evaluated in terms of its impact on regional competitiveness. On the basis of the conducted research and analysis of modern trends in the economy and politics, prospective problems of regional competitiveness and the tasks of the state arising from this are determined. The obtained results are analyzed in terms of the interests of the state and its regions.*

After that, the paper considers and analyzes two approaches to the quantitative assessment of competitiveness. This analysis made it possible to conclude that none of the given indicators, taken separately, describes the completeness of the picture. Therefore, in the analysis, they should be used together, complementing and clarifying each other.

Key words: state, region, competitiveness, international competitiveness.